

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ОСНОВИ КООПЕРАТИВІВ В ІСТОРИЧНОМУ ТА СУЧАСНОМУ КОНТЕКСТІ

Л. В. Молдаван, д. е. н., професор
Інститут економіки та прогнозування НАН України

Кооперативній ідеї вже за триста років. Вона пройшла шлях від економічних асоціацій, призначених знищити експлуатацію одних людей іншими, П. К. Покбоя (1620–1695 рр.) і кооперативних трудових колоній Д. Беллера (1654–1725 рр.), англійських «піонерів Рочдейлу», перших кас взаємодопомоги Г. Шульца-Деліча і кредитних товариств Ф. Райффазена до сьогоднішніх французьких кооперативних союзів і кооперативних груп, американських молочних федеративних кооперативних об'єднань, європейських кооперативних банків «Креді агріколь», «Рабобанк» й інших великих кооперативних структур, які успішно виступають альтернативою великим капіталістичним акціонерним компаніям у різних сферах людської діяльності. Світова кооперативна мережа сьогодні – це 750 тис. різних типів кооперативів (сільськогосподарських, фінансових, споживчих, житлових, виробничих й ін.), власниками і клієнтами яких є більше мільярда дорослого населення планети. У них зайнято до 100 млн працюючих.

Мінялися фази суспільного розвитку, зароджувалися і відмирили притаманні тим чи іншим з них різні форми організації

людської діяльності, а кооперативні структури виживали. Наука і практика доводять: живучість кооперативів – у їхній соціально-економічній природі.

За визначенням Міжнародного Кооперативного Альянсу, кооператив – це асоціація осіб, що добровільно об'єдналися для задоволення своїх спільних прагнень та економічних, соціальних і культурних потреб за допомогою підприємства, власність якого колективна, а влада реалізується демократично [1].

Життєздатність кооперативним формам об'єднання людей забезпечили притаманні їм відмінні від інших організаційних форм цінності, до яких відносяться: підтримка та особиста спільна відповідальність; демократія; рівність; чесність; солідарність, а також принципи, за якими створюються і функціонують кооперативи:

- добровільне і відкрите членство;
- демократичне управління;
- економічна участь члена у діяльності кооперативу;
- самостійність і незалежність;
- освіта, навчання, інформаційне забезпечення;
- співпраця між кооперативами;
- зобов'язання щодо громади.

Цінності і принципи діють не автономно, а у взаємозв'язку і взаємозалежності. Це означає, що відсутність або недосконалість одного з них може потягнути за собою «збій» у функціонуванні всієї кооперативної системи і тільки комплексний підхід до їх реалізації забезпечує закладений в природу кооперативу і очікуваний від нього соціально-економічний ефект.

Кооперативні цінності і принципи дозволяють об'єднаним в кооператив людям, вирішуючи економічні завдання, дотримуватися моральної поведінки, яка заснована на безкорисливості. Зробити моральними людей і економічні відносини – у цьому, за Н. Нельсоном, місія кооперації [2].

Кооперативи являють собою альтернативу капіталістичному підприємству. В основі розвитку через кооперативну форму об'єднання лежить не капітал, а користування послугами через роботу, виробництво, споживання у поєднанні зі статусом співвласника. У кооперативній моделі роль капіталу протилежна до капіталістичної: якщо у першій він є засобом досягнення мети, то у другій – кінцевою метою.

У капіталістичному корпоративному підприємстві власники капіталу, як правило, не є підприємцями чи працівниками. Вони володіють компанією, приймають кінцеві рішення щодо її діяльності і присвоюють вироблене компанією багатство (прибуток). Ефективність

і рентабельність – сенс їх існування і всі працівники компанії працюють на збагачення власників капіталу. Економічна система, в основі якої лежать інтереси капіталу, породжує соціальні і екологічні проблеми, які на певному етапі стають загрозливими для суспільств. Сьогодні людство, як ніколи, усвідомлює, що способи і ефективність економічного розвитку не можна розглядати без соціальних і екологічних проблем, що його супроводжують.

У цьому контексті кооперативи не є капіталістичними об'єднаннями. Власники кооперативу є водночас його клієнтами і користувачами послуг. Вони самі приймають рішення, які їм необхідні і як власникам, і як клієнтам. Рішення приймаються на демократичній і колективній основі, що поєднує інтереси всіх учасників кооперації. Усім їх належить і ефект, одержаний від реалізації прийнятого рішення і розподілений пропорційно участі кожного в кооперативній діяльності.

Світова наука і практика підтверджують: кооперативам притаманні довголіття і стабільність [3]. Дотримуючись цінностей рівності, демократії свободи, справедливості, солідарності і підтримки, кооперативи більшою мірою виживають в умовах, в яких акціонерні й інші форми комерційних підприємств згортають свою діяльність.

У виробничих кооперативах за ускладнення економічної ситуації робочі місця, створені самими членами, зберігаються, тоді як капіталістичні компанії заради прибутків вдаються до зменшення кількості зайнятих. Кооперативи не закриваються, якщо навіть їм приходится нести певні жертви. Фінансові кооперативи справилися з останньою фінансовою кризою успішніше на відміну від комерційних банків.

Економічна стабільність кооперативів посилюється притаманною їм практикою капіталізації через формування неподільного резерву. Завдяки зазначеним особливостям кооперативи, відповідаючи на потреби нинішніх членів, створюють можливості задовольняти потреби майбутніх своїх членів, що є однією з підвалин забезпечення сталого розвитку.

Кооперативи займають значну частку багатьох продуктивних ринків. Через кооперативні формування збувається, наприклад, переважна частина молока і молокопродуктів, значна частка цукру, сортового насіння сільськогосподарських культур, овочів, винограду і винопродуктів, інших видів сільськогосподарської продукції. Те ж саме має місце і на ринках ресурсів, інформаційних й інших послуг: американські кооперативи забезпечують розподіл 42 % електроенергії; кооператив Асошейтед-Прес забезпечує інформацією половину

населення планети; найбільша частка на страховому ринку Фінляндії належить кооперативній страховій організації KLP і т.д.

Вплив на ринки визначається не тільки розмірами торгового обороту. Присутність на ринку неприбуткових кооперативів упереджує монопольне підвищення цін на товари з боку великих капіталістичних торгових компаній, що розширює доступ до споживчих товарів населення з невеликими заробітками. Через зазначені властивості кооперативи відносять до так званих соціально-гуманістичних підприємницьких структур.

Соціальним аспектом кооперативів є їх внесок у розвиток громад. Кооперативи виникають на важкодоступних територіях, куди комерційному бізнесу заходить не вигідно. Організації взаємодопомоги (кредитні спілки, наприклад) створюються соціальними групами людей певного поселення, яким іншого способу задовольнити свої потреби у фінансах немає. Кооперативи розміщують свої офіси більшою мірою на територіях проживання своїх членів-клієнтів, що дозволяє їм постійно моніторити ситуацію і діяти відповідно до їхніх потреб.

Кредитна спілка села, сільський кооператив з газо-, водопостачання, сільське споживче товариство, будь-який інший сільський кооператив і сільська громада, члени якої є одночасно членами кооперативів, не роздільні не тільки територіально, а й за інтересами. По-суті, сільські кооперативи є «будівельниками» громади, що виступає однією з найважливіших соціально-економічних відмінностей цих організаційних структур.

ООН у Резолюції 63.136 від 11 лютого 2010 р., визнаючи роль кооперативів у розвитку громад, наголошує «... кооперативи у їхніх різних формах допомагають усьому населенню в т.ч. жінкам, молоді, людям похилого віку, інвалідам та людям з корінних народів брати участь якомога повніше в економічному і соціальному розвитку ... і сприяють викориненню зuboжіння» [4].

Принципи, за якими функціонують кооперативи, відкривають його членам однакові умови доступу до товарів і послуг. Вільне членство в кооперативі забезпечує вступ до нього фермерських господарств, різних за розмірами земельних ділянок, рівнем доходності, рівнем професійної підготовки тощо. І всі вони, ставши членами і клієнтами кооперативу, одержують однакову вигоду пропорційно своїй участі у кооперативній діяльності, що є проявом солідарності, справедливості й інших кооперативних цінностей.

Кооператив забезпечує усім членам однаковий доступ до освіти, навчання, професійного росту. Сприяти доступу до знань шляхом безперервного навчання своїх членів – один з найважливіших

кооперативних принципів. Через кооперативи його членам стають доступними нові технології, продуктивні сорти сільськогосподарських культур, породи свійських тварин, інноваційні технічні й інші засоби. Малі і великі, економічно сильні і не дуже члени кредитних кооперативів завдяки неприбутковому характеру, принципу «кола поруки» й іншим особливостям цієї форми фінансової взаємодопомоги мають однакові можливості залучити дешевші і більш вигідні за умовами порівняно з комерційними банками кредитні інвестиції для організації своєї господарської діяльності.

Солідарність і справедливість пов'язані з принципом демократичного управління, який дозволяє усім членам реалізувати своє право голосу як шляхом прийняття рішень на загальних зборах, так і через правління та спостережну раду кооперативу. Кооперативна діяльність не лише репрезентативна, а й партисипативна, оскільки дозволяє і стимулює різноманітність точок зору і пошуків оптимальних рішень.

Участь у демократичному управлінні, перебування у постійному навчальному процесі, в атмосфері взаємодопомоги, взаємної поруки, спільної діяльності є доброю школою виховання у членів кооперативу духу колективізму, гуманності, людяності. У центрі кооперативної діяльності стоїть людина, її потреби в послугах, а не максимізація прибутку на шкоду інтересам людини. Сучасні структурні зміни в кооперативному світі пов'язані з розвитком регіональних і національних кооперативних об'єднань (союзів, груп), які, розширюючи діяльність первинних кооперативів, тим самим посилюють їхній вплив на економічні і соціальні процеси в суспільстві. В умовах глобалізаційних процесів, коли повною мірою виявилися негативні економічні, соціальні і екологічні наслідки концентрації виробництва і благ в руках великого капіталу, роль соціально-гуманістичних кооперативних об'єднань людей для здійснення спільних дій з метою задоволення своїх потреб зростає, що підтверджує історична і сучасна світова практика.